

Герасименко О. Ю.Донецький національний університет економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПОНЕНТІВ У ПРОЦЕСІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Представлена стаття присвячена актуальній проблемі дослідження невербального компонента комунікації під час усного перекладу. У статті акцентовано увагу на тому, що мовним навичкам приділено багато уваги під час підготовки студентів-перекладачів. Проте окреслена недостатня вивченість невербальних компонентів комунікації, що й робить цю галузь лакуарною та необхідною для вивчення. Обґрунтовано необхідність використання невербальних сигналів, які мають прояв через зовнішній вигляд людини (макіяж, одяг, зачіска), положення тіла у просторі, жести та міміка тощо, задля досягнення кращого взаєморозуміння між учасниками комунікації.

Авторами статті простежено, що у світі високорозвинених технологій, незважаючи на наявність штучного інтелекту, важлива роль у процесі комунікації все ж таки надається перекладачеві як третьому учаснику. Зазначено, що перекладач є посередником між двома культурами і мовами. Встановлено, що діалог культур є шляхом до взаєморозуміння учасників комунікації.

Простежено, що рамках тристоронньої взаємодії невербальна поведінка перекладача спрямована насамперед на представника іншої мовної культури. Комунікантам однієї культури, які говорять однією мовою, немає необхідності підкріплювати вербальне висловлювання додатковими невербальними сигналами, оскільки вони добре розуміють один одного. Невербальна поведінка перекладача спрямована на іноземного спікера, оскільки підсвідомо є розуміння, що це представник іншої культури, отже інтенції на встановлення розуміння набагато вище.

Увагу акцентовано на тому, що використання невербальних сигналів у комунікативному процесі, а також розуміння невербальної поведінки комуніканта, є несвідомим.

Виявлено, що задля досягнення високого рівня комунікації, кращого тристороннього взаєморозуміння та адекватного перекладу необхідним є узгоджене використання вербальних та невербальних компонентів.

Ключові слова: комунікація, мова, вербальна комунікація, невербальні компоненти, перекладач.

Постановка проблеми. Мова, як відомо, є універсальним та основним способом спілкування між людьми. Однак інформація може передаватися не лише за допомогою вербальної складової, а й за допомогою невербальних компонентів [8, с. 98].

Усний переклад полягає в тому, що перекладачі перекоднують повідомлення з однієї мови на іншу, беручи до уваги тільки вербальну складову перекладацького акта. Безумовно, білінгвальним мовним навичкам приділяється значна увага при складанні освітніх програм та курсів для підготовки перекладачів. Тут слід також згадати необхідність засвоєння спеціальної термінології в мовній парі, що вивчається, а також способи перекладу стійких виразів і граматичних структур. Вербальна комунікація являє собою структуровану систему

вокальних звуків та має фундаментальне значення для передачі сенсу. Проте існують також невербальні засоби спілкування, які використовуються у повсякденній бесіді, включаючи заходи за участю перекладача.

Так, у міжособистісному спілкуванні за допомогою невербальної комунікації передається 65% усієї інформації [3, с. 286]. Однак людська мова складається з трьох основних компонентів: того, що ми говоримо (мова), того, як ми говоримо (парамова), і з рухів, які ми робимо, коли говоримо чи спілкуємося (кінесіка) [11, с. 249].

Співрозмовники зчитують інформацію один з одного неусвідомлено і найчастіше навіть без відома одне одного. Переважна більшість невербальних сигналів у комунікації пояснюється тим, що для успішної комунікації важливо вміти

зчитувати не тільки оцінну інформацію за допомогою невербальних, тобто ставлення спікера до предмета, теми і навіть рецепієнта, але також і знаки про предмети та їх метоположення.

Невербальний компонент має таке ж важливе значення у системі мови, як і вербальний, саме тому вивчення невербального компонента викликає особливий інтерес для нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо вербальну складову комунікації, яка включає словники, глосарії, тезауруси і будь-які інші джерела інформації, можна вивчити, то володінню жестами навчитися досить важко. Деякі дослідники та науковці (А. Мерабіан, Д. Морріс, П. Екман) вважають, наприклад, що навчити можна лише вербальному компоненту міжкультурної комунікації, а невербальні засоби комунікації засвоїти неможливо, оскільки вони підсвідомі і не піддаються контролю. Існують й прихильники іншої точки зору (О.С. Ахманова, Б. Бім, Є.М. Верещагін, В.С. Виноградова, А.В. Кір'якова, В.Г. Костомаров, О.М. Крюков, Є.І. Пассов, Г.В. Рогова, С.Г. Тер-Мінасова, В.П. Фурманов, С.Ф. Харченкова, Е. Холл), які вважають, що, оскільки таке явище не є вродженим, а є набутих, то йому можна навчити.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні специфіки та особливостей невербальної комунікації та її компонентів у процесі усного перекладу.

Виклад основного матеріалу. Мова є найефективнішим та найпродуктивнішим способом людського спілкування. Проте це не єдиний засіб комунікації. Наша мова супроводжується різними рухами, які не викриті в словесну форму. Досягненню ефективності комунікації сприяють як вербально виражені думки чи емоції, та й здатність опонентів подавати невербальні сигнали і сприймати їх від співрозмовника. Важливо вміти правильно інтерпретувати візуально отриману інформацію для досягнення більшого порозуміння, ніж може дати нам мова. А. Піз стверджує, що словесне спілкування використовується в основному для передачі інформації про зовнішній світ та події, про предметну інформацію, а невербальний канал призначений для міжособистісних відносин [3, с. 290]. Вчений також описує дослідження американських колег, зокрема Р. Бердвістела, який стверджує, що за допомогою мови ми передаємо не більше ніж 35% інформації своїм співрозмовникам [3, с. 297]. Поряд із мовою існує досить велика кількість способів спілкування, які є засобом формування та транслювання інформації

будь-кому, і ці форми спілкування вчені об'єднали поняттям «невербальна комунікація».

Сучасні погляди на комунікацію з'явилися у 1960-х роках. Наприклад, Д. Барнлунд стверджував, що традиційна «філософія комунікації, орієнтована на того, хто говорить», повинна бути замінена «філософією комунікації, орієнтованою на значення» [5, с. 75]. П. Вацлавік, Д. Бівін та Д. Джексон стверджували, що повідомлення можна інтерпретувати на рівні відносин та змісту [1, с. 175]. Так чи інакше, метою процесу комунікації є встановлення порозуміння, передача інформації та думок. Нещодавно А. Бавелас виявив, що будь-яка поведінка вже сама по собі потенційно може бути комунікацією. Спільною рисою цих поглядів є визнання невербальних повідомлень чи невисловленого діалогу у системах людського спілкування. Так, комунікація визначається як безперервний процес обміну змістом, який не обов'язково вимагає значної кількості розмов між двома людьми [7, с. 135].

Грунтуючись на подібних роздумах, вчені стали виділяти окрему дисципліну під назвою невербальна комунікація, яка є «стороною спілкування, яка перебуває в обміні інформацією між індивідами без допомоги мовних засобів, представлених у будь-якій знаковій формі» [4, с. 58]. Мета комунікації може бути досягнута за допомогою невербальних сигналів, виражених через одяг, зачіску, макіяж, міміку, положення тіла у просторі, взаємодію з предметами, які оточують людину і т. д. Акцентування уваги на такій поведінці, уміння її розпізнати та трактувати сприяє досягненню найвищого ступеня взаєморозуміння. Подібна інформація дозволяє зрозуміти настрій, емоції, переживання, наміри, почуття, очікування, а також морально-особистісні якості комунікантів.

Кінетичні сторони поведінки людей – їхні жести і пози, положення тіла, як розташовуються по відношенню один до одного, як обмінюються поглядами – відіграють вирішальну роль в усній комунікації [2, с. 311], яка розглядається в даний час як область взаємодії невербальних та вербальних знакових кодів, тобто як семіотична система. Вчені зазначають, що невербальна комунікація є щоденним інструментом спілкування між людьми і тому її використання є важливим для встановлення зв'язку та підтримки контакту [12, с. 704].

Глобалізація і технології, що швидко розвиваються, безперечно дозволяють усім людям у світі бути ближче, підтримувати спілкування з будь-якої точки світу за допомогою різних соціальних

мереж. Однак, незважаючи на наявність нових технологій, мовний бар'єр є великою проблемою на шляху до успішної комунікації. Безумовно, системи машинного перекладу допомагають перекодувати повідомлення з однієї мови на іншу не тільки на листі, а й в усному мовленні, але штучний інтелект все ще вчиться розпізнавати культурні особливості, тон мови, міміку та жести співрозмовників. Для успішного досягнення мети комунікації необхідний третій учасник, який є посередником між двома мовами та культурами.

Загальноприйнятим є той факт, що перекладач є прямим учасником вербальної та невербальної комунікації, яка дозволяє двом людям, носіям різних мов та вихідцям із різних культур, спілкуватися один з одним. Невербальне спілкування є важливою частиною тристоронніх переговорів за участю перекладача, що відбуваються у різних умовах [8, с. 2].

Ситуація усного перекладу є різновидом міжкультурного спілкування, де комунікація людей розглядається через призму діалогу культур. Успішність такого спілкування обумовлена як знанням основ соціальної і культурної поведінки іншого народу, так й умінням розуміти їхні емоції, ставлення до ідей та предметів спілкування, сприймати та підтримувати позицію співрозмовника. Досягнення взаєморозуміння та певної угоди тісно пов'язані зі здатністю зрозуміло висловлювати свої думки, демонструвати зацікавленість, відкритість та довіру. Невід'ємну роль у цьому відіграє невербальна комунікація.

Говорячи про переклад, неможливо розглядати невербальну комунікацію окремо від інших видів систем, оскільки всі системи надають на спікера, перекладача та реципієнта (три сторони комунікації) комплексний вплив як на свідомому, так й на несвідомому рівнях [11, с. 251].

Типова тристороння взаємодія за участю перекладача включає двох людей, які повинні комунікувати один з одним, але при цьому обидва вони не володіють спільною мовою спілкування або мають обмежений запас слів, граматичних конструкцій у конкретній мові, тобто не мають потрібної мовної компетенції і саме тому третьою стороною у таких переговорах виступає перекладач. Необхідність у ньому виникає у випадках, коли мовний код адресата та реципієнта повідомлення не збігаються [11, с. 255]. Як один із учасників тристоронніх переговорів – перекладач – полегшує спілкування між двома людьми. Усні перекладачі виконують координуючу роль у процесі комунікації [11, з. 260]. Перекладачі, у свою

чергу, мають можливість призупинити бесіду для уточнення термінів, виразів чи думок; можуть сказати про непорозуміння, культурну прив'язку або поставити конкретне питання, але що важливо – вони можуть зупинитися, щоб передати значення невербальних сигналів. Існує ряд причин, через які процес комунікації та перекладу може бути припинений. Наприклад, для роз'яснення фактів, отримання згоди сторін щодо того чи іншого питання, усунення нерозуміння чи пояснення культурних відмінностей [6, с. 156].

Розвиток білінгвальних навичок має важливе значення для усних перекладачів, і, безумовно, на них акцентується увага в будь-якій програмі підготовки фахівців, на відміну від невербального компонента комунікації. Необхідність вивчення невербальних комунікативних компонентів пояснюється тим, що дуже важливою є інформація, яка дозволяє визначити ставлення того, хто говорить до самої інформації або реципієнта. Зазвичай ми зчитуємо таку оцінку інформацію неусвідомлено і без відома людини, яка говорить.

Аналізуючи погляди науковця Ф. Поятоса, важливо відзначити, що перекладач не тільки зчитує вираз обличчя особи, що говорить, а й сприймає увесь її образ цілком, від положення тіла та його окремих частин у просторі, до тону голосу, дистанції між співрозмовниками тощо. Незважаючи на це, іноді перекладач стикається з проблемою нездатності трактування деяких невербальних сигналів або не помічає їх зовсім. Так, Ф. Поятос виділяє ряд специфічних особливостей сприйняття перекладачем, зокрема, емблематичних жестів: а) неправильне декодування жестів внаслідок повної або часткової схожості значень жестів та динамічного патерну; б) сприйняття, але не декодування жестів, оскільки вони не викликають асоціації з емблемами рідної мови; в) незнання, що жести несуть якесь значення і внаслідок чого не помічати їх у комунікації; г) сприйняття, але неправильне декодування жестів через відмінність значень у культурах та мовах [9, с. 85].

Більшою мірою усний перекладач користується невербальними сигналами неусвідомлено, як й інтерпретує невербальну поведінку співрозмовника. Коли перекладач починає відтворювати ті самі невербальні сигнали на ті самі вербальні одиниці, можна говорити про виникнення «віддзеркалення» або синхронії. Саме завдяки ступеню узгодженості обраних перекладачем вербальних та невербальних засобів соціальним умовам спілкування й досягається адекватність перекладу.

Висновки. Відтак, здійснивши вивчення специфіки та особливостей невербальної комунікації та її компонентів у процесі усного перекладу, є всі підстави зробити висновок, що тільки завдяки взаємодії невербального та вербального компонентів досягається еквівалентність та адекватність перекладу, оскільки чим краще перекладач розуміє слова та інтенції спікера (за допомогою слова та невербаліки), тим краще переклад.

Необхідно також відзначити важливість вивчення невербальної комунікації стосовно усного перекладу, оскільки неправильна інтерпретація невербальних сигналів виникає тоді, коли одержувач інформації неправильно чи неповністю розуміє культурні особливості співрозмовника. Використання комунікантами невербальних сигналів, пов'язаних з мовою тіла, жестами, положенням тіла у просторі, голосом і мімікою безпосередньо співвідноситься з тим, представниками якої культури вони є.

Список літератури:

1. Вацлавик П., Бивин Дж., Джексон Д. Психология межличностных коммуникаций. Санкт Петербург, 2000. 300 с.
2. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. Москва : НЛЮ, 2002. 581 с.
3. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли по жестам, 2010. 448 с.
4. Філоненко М. Психологія спілкування: підручник / М. Філоненко. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 224 с.
5. Barnlund D. Toward a meaning-centered philosophy of communication. *Journal of Communication*, no 12. 1962. 198 p.
6. Corsellis A. Training Interpreters to Work in the Public Services, Amsterdam : John Benjamins, 2005. P. 154–173.
7. Hall E. The Silent Language, N.Y. : Anchor Books, 1990. P. 92–150
8. Miletich M. Accounting for nonverbal communication in interpreter-mediated events in healthcare settings, 2017. 2 p.
9. Poyatos F. The deeper levels of face-to-face interaction. *Language and Communication*, 5(2), 1985. P. 111–131.
10. Poyatos F. The Reality of Multichannel Verbal-Nonverbal Communication in Simultaneous and Consecutive Interpretation, Amsterdam : John Benjamins, 1997. P. 249–282.
11. Wadensjo C. Interpreting as Interaction, London : Longman, 1998. 334 p.
12. Zalar K., Kordes U., Kafol B.S. Non-verbal communication in music lessons, *Journal of University of Ljubljana*, 2015. P. 704–705.

Herasymenko O. Yu. USE OF NON-VERBAL COMMUNICATIVE COMPONENTS IN THE PROCESS OF INTERPRETATION

The presented article is devoted to the actual problem of researching the non-verbal component of communication during oral translation. The article focuses on the fact that much attention is paid to language skills during the training of translation students. However, insufficient study of the non-verbal components of communication is outlined, which makes this branch lacunar and necessary for study. The necessity of using non-verbal signals, which are manifested through a person's appearance (makeup, clothes, hairstyle), position of the body in space, gestures and facial expressions, etc., in order to achieve better mutual understanding between the participants of communication, is substantiated.

The authors of the article observed that in the world of highly developed technologies, despite the presence of artificial intelligence, an important role in the communication process is still given to the translator as a third participant. It is noted that the translator is an intermediary between two cultures and languages. It has been established that the dialogue of cultures is a way to mutual understanding between the participants of communication.

It was observed that in the framework of three-way interaction, the translator's non-verbal behavior is aimed primarily at the representative of another language culture. Communicators of the same culture who speak the same language do not need to reinforce the verbal statement with additional non-verbal signals, because they understand each other well. The translator's non-verbal behavior is aimed at the foreign speaker, because subconsciously there is an understanding that he is a representative of another culture, so the intention to establish understanding is much higher.

Attention is focused on the fact that the use of non-verbal signals in the communicative process, as well as understanding the non-verbal behavior of the communicator, is unconscious.

It was found that in order to achieve a high level of communication, better three-way mutual understanding and adequate translation, the coordinated use of verbal and non-verbal components is necessary.

Key words: communication, language, verbal communication, non-verbal components, translator.